

10. Петренко, В. Ф. *Основи психосемантики*. 2-е изд. доп. Санкт-Петербург: Пітер. 2005. С. 480.

11. Шевченко, Н. Ф. Становлення професійної свідомості. *Психологія і суспільство*. № 4. 2009. С. 167-180.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-286-2-2>

Лозова О. М.,

*доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри практичної психології*

Київського університету імені Бориса Грінченка

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ ПСИХОСЕМАНТИКИ ТА ПСИХОЛІНГВІСТИКИ

Анотація. Проведено порівняльний методологічний аналіз психолінгвістики і психосемантики: показано роль двох дисциплін в окремих галузях теоретичних та прикладних досліджень; окреслено коло спільної проблематики та методів дослідження, специфіку предмета та відмінності методологічних підходів.

Ключові слова: психосемантика, психолінгвістика, методологія, методи дослідження.

Lozova O. Interdisciplinary methodological connections of psychosemantics and psycholinguistics

Summary. A comparative methodological analysis of psycholinguistics and psychosemantics is carried out: the role of the two disciplines in separate branches of theoretical and applied research is shown; the range of common issues and research methods is outlined; specifics of the subject and differences in methodological approaches.

Key words: psychosemantics, psycholinguistics, methodology, research methods.

Якщо в сучасній науці психічне розуміється в парадигмі «відображення об'єктивної дійсності», то дослідження феноменів породження й функціонування людської суб'єктивності є суттєвим продовженням даної парадигми. Тому одним із провідних завдань психології останніх десятиліть постає реконструкція суб'єктивного людського світу, який характеризує унікальність та своєрідність кожної особи. Носій свідомості – *persona linguistica* – являє собою складний і

багатоаспектний об'єкт вивчення для багатьох наукових дисциплін – філософії мови, лінгвістики, логіки, семіотики, теорії комунікації, нарешті, для психолінгвістики і психосемантики.

Інтерес до проблем мовленнєво-мисленнєвої діяльності суб'єкта набув особливого статусу в 50-60 рр. двадцятого століття з появою нової стикової дисципліни – психолінгвістики, а пізніше, в 80-і роки – з появою на науковому обрії психосемантики.

У вітчизняній науці психолінгвістика і психосемантика виникли і розвивалися як невід'ємні галузі загальної психології, з опорою на теоретичний базис класичної російської філософії, культурно-історичної теорії Л.С. Виготського, на праці О.М. Леонтьєва, О.Р. Лурії, О.О. Леонтьєва.

Перспективною галуззю досліджень суб'єктивного світу людини сьогодні є психосемантика, що увійшла в науку разом із працями піонерів у цій галузі О.Г. Шмелёва, В.Ф. Петренка, пізніше – О.Ю. Артем'євої, натхненниці наукової школи психології суб'єктивної семантики свідомості.

Психосемантика свідомості репрезентує те предметне поле, на якому розгортається спосіб перцепції, структурування та категоризації елементів картини/образу світу, притаманної певній спільноті або індивіду. У відомих працях В.Ф. Петренка семантичні простори виступили операційною моделлю категоріальних структур індивідуальної й суспільної свідомості, а їхня будова дозволила реконструювати картину світу, властиву як окремому суб'єктові, так і будь-якій соціальній групі. У зв'язку з цим психосемантичний підхід знайшов широке застосування у дослідженнях суспільного менталітету, в етнопсихології, політичній психології, теорії масових комунікацій і психолінгвістиці.

Науковий доробок О.Ю. Артем'євої репрезентує проблему значення в контексті індивідуального або колективного досвіду, експериментально доводить існування семантичного (зокрема, візуального) коду реальності. Констатований тут зв'язок когнітивної та емоційно-оцінної сфери особистості поклав теоретичне підґрунтя під експериментальне дослідження суб'єктивної семантики певної соціальної групи, спільноти.

Як психосемантичний, так і психолінгвістичний підхід практикуються в галузях етнопсихології (В.Ф. Петренко, Г.У. Солдатова, В.Ю. Хотинець), аксіології (Н.О. Низовських), психології мистецтва, у дослідженнях моральної, буденної, професійної, політичної, громадянської, правової свідомості (В.Ф. Петренко, Улибіна О.В.).

Описуючи психологічну репрезентацію системи значень, дослідники оперують термінами «інформаційний тезаурус»,

«суб'єктивний словник», «ментальна енциклопедія», «концептуальна система», наділяючи їх схожим змістом. Ця модель світу в людській свідомості – основоположна структура, що дозволяє людині орієнтуватися в навколишній дійсності – базується на знаннях індивіда про значення слів, зв'язках між ними і правилах їх вживання.

Головним та об'єднавчим постулатом психолого-лінгвістичного і психосемантичного вивчення феномена мовлення і мислення є дихотомія значення і особистісного смислу. Смисл трактується як структурний елемент свідомості й діяльності. Різниця парадигм полягає в інтерпретації мисленневих процесів, що забезпечують зв'язок «знак-референт», розглядається з позиції образної, реактивної та інформативної теорій значення.

Оскільки «свідомий сенс виражає відношення мотиву до мети» дії [1, 204], то психологічним змістом вербальної комунікації постає мотив-мета «розуміти і бути зрозумілим», тобто не що інше, як смисловираження та смислосприйняття.

Література, присвячена психологічному вивченню смислу, охоплює широке коло тем: в їх числі праці, що аналізують онтологію смислу і смислоутворення та містять висновки про: континуальність (безперервність) смислоутворення і дискретність систем значень, про смисл як складову концептуальної системи носія мови, «просторовість» індивідуальних систем значень та інше.

Як при дослідженні мови, так і при дослідженні вербальної свідомості виявляється діалектика одиничного, особливого і загального. Так, мовна діяльність спирається на одиничне (мовна здатність індивіда), загальне (соціально зумовлена система мовних знаків) і особливе (індивідуальні мовленнєві акти, індивідуальні та групові системи значень). Дотичні ці категорії і до понять семантики: концепт (одиничне), «особистісний сенс» (особливе), «значення слова» (загальне) [2].

Окреслимо коло спільної проблематики психолінгвістики і психосемантики: це проблема розуміння, діагностики мовного розвитку, конотативної функції мови і конотативного значення, континуальності смислоутворення та дискретність одиниць значення; динаміка і трансформації смислів і індивідуальна специфіка мовного мислення; побудова семантичного простору свідомості, механізмів породження, сприймання й розуміння людиною значень і смислів [5].

Разом з тим, психосемантиці і психолінгвістиці як наукам притаманна своя специфіка предмета і методів. У психосемантиці, зокрема, семантична структура мови розглядається у поєднанні зі смисловою сферою особистості. Розуміння значення й смислу постає в традиції діяльнісного підходу [3].

Відмінності методологічних підходів до об'єкта виявляються і у ставленні до першоелементів дослідження, в силу неоднорідності досліджуваних в цих дисциплінах феноменів та виділених в них одиниць аналізу: мислення – думка; мова – слово; логічне міркування – судження; породження мовлення – смислопородження.

На наш погляд, перспективним для обох галузей є: вічна тема зв'язку мовної свідомості та образу світу, дослідження механізмів об'єктивації особистісних смислів в розгорнутому мовленні, питання одиниць і видів номінативних актів, смислотвірні стратегії у вирішенні семантичних задач, зацікавленість суб'єкта в реалізації своєї мовної здібності.

Методичний арсенал, прийнятний для обох дисциплін: семантичний диференціал, асоціативний метод, контент-аналіз, інтент-аналіз тестів, дискурс-аналіз, методика репертуарних решіток (Ф. Франселла, Д. Банністер [4]), метод вимірювання семантичної відстані між поняттями (Ю.А. Орлов, А.П. Журавльов), техніка визначення когнітивної складності мовця (О.Г. Шмельов, В.І. Похилько), методики визначення стратегії смислоутворення і стратегій розуміння тексту, кількісні та якісні характеристики мовлення.

Таким чином, теоретичні й емпіричні напрацювання в галузі психолінгвістики і психосемантики відкривають можливості на їх основі конструювати прикладні підходи до оптимізації мовної компетентності людини та розвитку її мовленевих здібностей.

Список використаних джерел:

1. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва: Политиздат, 1975. 262 с.
2. Лозова О.М. Психосемантика смислових трансформацій у метафоричному мовленні : монографія. Львів : Сполом, 2022. 144 с.
3. Лозова О.М. Методологія психосемантичних досліджень етносу: монографія. Київ: Слово, 2011. 176 с.
4. Франселла Ф., Банністер Д. Новый метод исследования личности: руководство по репертуарным личностным методикам / пер. Ю.М. Забродина, В. И. Похилько. Москва: Прогресс, 1987. 232 с.
5. Osgood Ch. G. J. Suci. Factor analysis of meaning. *Semantic Differential technique : a source-book*. Chicago. 1969. P. 42–55.